

אוגוסט 1991

תלונות על הפרת זכויות האדם בשטחים פעילות "המוקד להגנת הפרט"

בצלם

רחוב קרן היסוד 18,

ירושלים 92149

טלפון 617274, 02-617271

המוקד להגנת הפרט

רחוב אבו עובידה 2

ירושלים 97200

טלפון 894438, 02-283555

אוגוסט 1991

תלונות על הפרת זכויות האדם בשטחים פעילות "המוקד להגנת הפרט"

תחקיר וכתביבה: שרון רובק
עריכה: נעמה ישובי
עריכה גראפית: יעל בוברמן

תודה לד"ר רות ששינסקי על עזרתה הרבה בהכנת דו"ח זה.

ISSN 0792-4003

פתח דבר

לוטה ולצברגר, יו"ר הנהלת המוקד להגנת הפרט

בקיץ 1988, עם התמסדותה של האינטיפאדה, הוקם המוקד לנפגעי אלימות כפרוייקט של תנועת 'סובלנות'. לאחר שנה וחצי הפך המוקד לגוף עצמאי תחת השם "המוקד להגנת הפרט" ותפס מקום חיוני בין הגופים השונים שמטרתם לשמור על שלטון החוק ולהגן על זכויות תושבי מדינת ישראל ואלה החיים תחת שלטונה.

לצד האגודה לזכויות האזרח בישראל, המטפלת בעיקר בשאלות משפטיות-עקרוניות של הגנה על זכויות האדם, ולצד בצלם שמטרתו תיעוד ומעקב אחר המתרחש בתחום הפרת זכויות האדם, ממלא המוקד תפקיד ייחודי של טיפול ברמה הפרטנית במצוקות הפלסטיינים הסובלים ממאבק השלטונות נגד האינטיפאדה ומפגיעות של אזרחים יהודים בהם. מבחינה מסויימת מבצע המוקד את העבודה השחורה וחסרת התהילה והפרסום, אולם אינני חושבת שאטעה אם אומר שלמרות ההתמקדות ברמת הפרט

זכינו למספר לא מבוטל של הישגים, הן ברמה העקרונית והן ברמה הפרטנית. בכך ייווכחו קוראי הדו"ח. ההישגים העקרוניים אמורים לגרום לשינויים במדיניות השלטונות ועשויים בפוטנציה להביא לצמצום מספר התלונות שעתידות להגיע למוקד, ואילו ההישגים הפרטניים מתבטאים בפתרון בעיותיהם של הפונים אלינו.

מן הראוי להרים על נס את התרומה העצומה והחיונית של הרבים שתרמו ותורמים, בין בהתנדבות אישית ובין בכסף, על-מנת לאפשר את קיומנו. ללא תרומות אלו לא היינו יכולים לפתח ולהרחיב את הפעילות ואת האפקטיביות שלנו, כפי שעשינו מאז שנוסד המוקד. כמו כן, תודתנו נתונה להנהלת בצלם ולצוות העובדים המיומן על נכונותם להיות שותפים בהכנת דו"ח זה ובפרסומו. מטרתנו המשותפת היא להביא לידי מודעות ציבורית לתופעות של הפרת החוק ולפגיעות בזכויות הפרט ולהביא לתיקון מחדלים אלו.

עם פרוץ האינתיפאדה חל גידול משמעותי בפגיעה בזכויותיהם של הפלסטינים תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה ובעקבותיו הוקמו גופים ישראלים שונים, שמטרתם לסייע לתושבי השטחים בדרכים שונות. "המוקד להגנת הפרט" הוקם בירושלים ביולי 1988, במטרה להתייצב לעזרת הפלסטינים תושבי השטחים במגעיהם עם השלטונות הישראליים.

המוקד מטפל במיגוון רחב של הפרות זכויות האדם בשטחים. המוקד מסייע לתושבי השטחים בהגשת תלונות או בקשות לגורמים המתאימים, ומנסה להבטיח שהתלונות ייחקרו ושהרשויות ינקטו בצעדים המתבקשים מתוצאות החקירה. כמו כן מסייע המוקד לתושבי השטחים בייצוג בבתי-משפט ופועל למתן פיצויים עבור נזקי גוף ורכוש לאלה מן המתלוננים המעוניינים בכך.

בשלוש השנים האחרונות טיפל המוקד בלמעלה מאלפיים תלונות של תושבי השטחים. דו"ח זה מצייר, דרך תיאור התלונות, את הדפוסים העיקריים של פגיעות בזכויות תושבי השטחים בחיי היום-יום שלהם. הדו"ח מתמקד בנושאים העיקריים שהמוקד מטפל בהם: איתור עצירים ותנאי מעצר; החרמת תעודות זהות; אישורי כניסה ויציאה; אלימות ופגיעה ברכוש.

חשוב לציין שאין לראות בתלונות שהגיעו אל המוקד מידגם מייצג לכלל הפרות זכויות האדם בשטחים.

המקרים המגיעים לטיפול המוקד הם רק אחוז קטן מכלל הפגיעות בתושבי השטחים. מרבית תושבי השטחים אינם פונים אל ארגון ישראלי, אם מחוסר ידיעה על קיומו, ואם מחוסר אמון ביכולתו לפעול למענם. מיקומו של המוקד במזרח-ירושלים, הקל במקרים מסויימים על נגישות התושבים הפלסטינים אליו, אך במקרים אחרים – במיוחד לנוכח הגבלת הכניסה מהשטחים לירושלים בעקבות מלחמת המפרץ – יצרו ברירה טבעית של האוכלוסיה הפונה. כך למשל, מרצועת עזה כולה הופנו אל המוקד שלוש תלונות בלבד.

העבודה בנושא זכויות האדם מתבטאת, בין היתר, בטיפול בתלונות פרטיות ובתיעוד ובמחקר של הדפוסים הכלליים של ההפרות, כפי שהם מתגבשים לאורך זמן. פעילות המוקד ממוקדת בטיפול ובניסיון לפתור בעיות של יחידים. המוקד אינו עוסק בתיעוד, מחקר ופירסום של הדפוסים הכלליים של הפרות זכויות האדם בשטחים – זאת עושה בצלם.

דו"ח זה יוצא לאור בשיתוף בין שני הגופים ומנסה לעמוד, דרך התלונות הפרטיות בהן מטפל המוקד, על דפוסי הפרת זכויות האדם של הפלסטינים תושבי השטחים.

הדו"ח הוגש לתגובת דובר צה"ל בראשית יולי 1991, אך דובר צה"ל בחר שלא להגיב עליו.¹ תגובת משרד המשפטים מופיעה בסוף הדו"ח.

1. מכתב מראש ענף הסברה/ דובר צה"ל, לבצלם, 1.8.91.

איתור עצירים

עיקרי הנהלים החדשים, כפי שהוצגו על-ידי פרקליטות המדינה, הם:

א. נקבעה שיטת דיווח בין מתקני הכליאה השונים לבין מרכז שליטה (משל"ט), שבו רוכז המידע בדבר מעצרים ותנועות עצירים במיתקני הכליאה השונים. מרכז השליטה הופקד על מסירת דיווח יומי בדבר מצבת העצירים, בין היתר גם למושלים הצבאיים בנפות השונות.

ב. נקבע נוהל לפיו תינתן לכל עצור המגיע למיתקן כליאה גלוית דואר, על-מנת שיכתוב לבני משפחתו ויודיע להם על מקום הימצאו.

ג. בפועל, בנוסף על כל אלה, יפורסמו בנפות המינהל האזרחי מדי יום גם רשימות העצירים שנמצאו במיתקני השאה שבנפות באותה עת.

על-פי הנהלים החדשים אמורות להתלות יום-יום במשרדי המינהל האזרחי רשימות מפורטות של כל העצירים, כולל אלה הכלואים מחוץ לנפה. הרשימה, שתהיה מוגנת מפני תלישה, תעודכן ותציין את שינוי מיקומם ולאיה כלא הועברו.

ביום 21.11.89 קבעו שופטי בית המשפט העליון כי הנהלים החדשים מניחים את הדעת ועל כן דחו את העתירה. בפסק-הדין כתב המשנה לנשיא בית המשפט, השופט מ. אלון:⁵

חובת הודעה זו הינה פועל יוצא מזכות יסוד הנתונה לאדם שנעצר, כדת וכדין, על ידי השלטונות המוסמכים, שאלה יביאו את דבר מעצרו ומקום מעצרו לידיעת קרוביו, למען ידעו מה עלה בגורלו של קרובם העצור, וכיצד ניתן להושיט לו את העזרה הדרושה לו כדי להגן על חרותו. זכות זו זכות טבעית היא ונגזרת היא מכבוד האדם ומעקרונות הצדק הכלליים, ונתונה היא הן לעצור עצמו והן לקרוביו.

אולם גם לאחר הוצאת הנהלים החדשים לא נפתרה הבעיה לחלוטין ובקשות לאיתור עצירים ממשיכות להגיע למוקד, אם כי במספרים קטנים יותר, כפי שמראה הגרף בעמוד הבא.

בבדיקה של רשימות העצירים במשרדי המימשל בבית לחם שקיימו נציגי המוקד ב-26.4.91, נמצאו על הלוח ארבע רשימות שמיות, מהתאריכים 11.1.91;

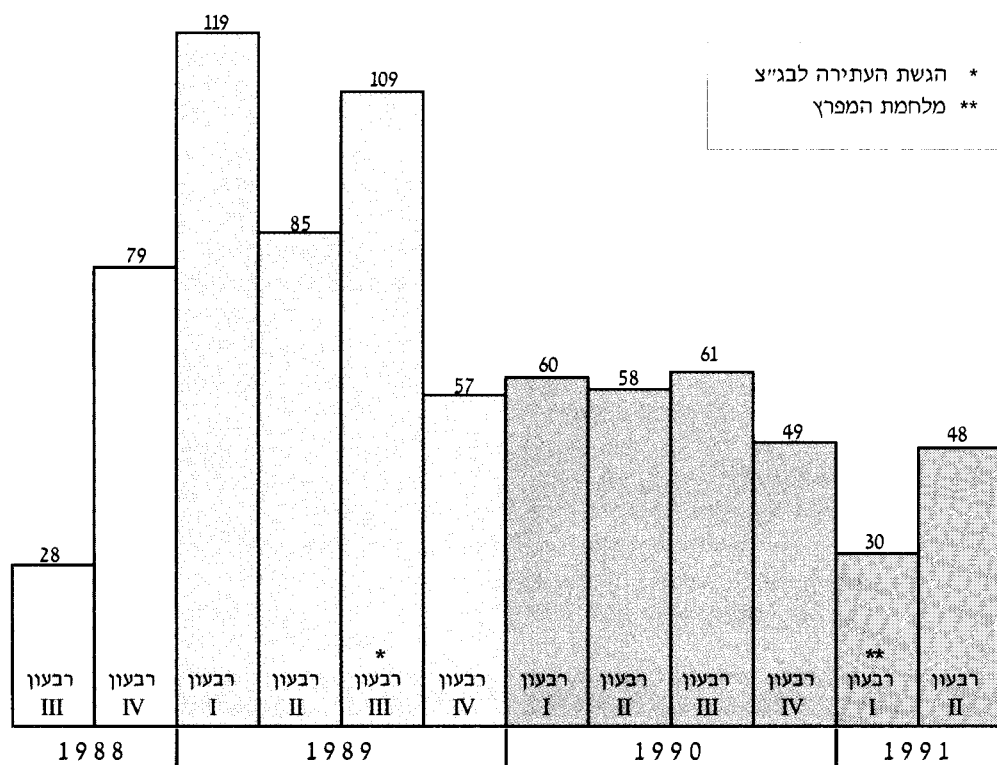
המשפט הצבאי החל בשטחים קובע בסעיף 78 א(ב) לצו בדבר הוראות ביטחון: "נעצר אדם, תימסר ללא שיהיה ידיעה על מעצרו ומקום המצאו לאדם הקרוב, זולת אם ביקש העצור שלא להודיע כאמור".² עוד נאמר באותו צו: "לבקשתו של העצור תימסר הודעה כאמור בסעיף קטן (ב) גם לעורך דין שהעצור נקב בשמו".³ במקרים רבים משפחות העצירים אינן יודעות על עצם מעצר קרוביהן, או על המקום אליו נלקחו. מעבר לדאגה המתלווה לאי-הודאות באשר למקום הימצאו של בן המשפחה, והפרת החובה החוקית למסור מידע זה למשפחות, פוגם הדבר ביכולתן של המשפחות לשכור עורך-דין שייצג את קרוביהן העצורים. יתרה מזו, גם במקרים בהם נמסרה לבני משפחתו של העצור הודעה על מעצרו ומקום הימצאו, בולטת התופעה בחריפות, כיוון שרבים מן העצירים מועברים ממתקן כליאה אחד למישהו מבלי לעדכן את בני משפחותיהם. לפיכך, מרבה המוקד לעסוק גם באיתור חוזר של עצירים שמקום מעצרו הראשוני אותר. מאז הקמתו ביולי 1988 ועד סוף יוני 1991, הופנו אל המוקד 783 בקשות לאיתור עצירים, שהן 34.1% מכלל התלונות שהתקבלו במוקד.

בתחילת אוגוסט 1989 הגישו בני משפחותיהם של שלושה עצירים, באמצעות עו"ד דן סיימון מהאגודה לזכויות האזרח בישראל, עתירה לבית הדין הגבוה לצדק על אי מתן הודעות על דבר ומקום המעצר של עצירים תושבי השטחים המוחזקים על-ידי כוחות צה"ל. על-פי עדויות העותרים, הם לא קיבלו כל הודעה טלפונית, גלויה, מברק או כל הודעה אחרת, בדבר מעצר בני משפחתם, וניזונו משמועות בלבד באשר למיתקן הכליאה שהועברו אליו.⁴

יומיים לפני מועד הדיון בעתירה בבג"צ, הודיע מפקד כוחות צה"ל באיו"ש על נהלים חדשים בדבר הודעה למשפחות על דבר ומקום המעצר.

2. צו בדבר הוראות ביטחון (יהודה ושומרון) (מס' 378) תש"ל-1970, סעיף 78.
3. שם, סעיף 78 א(ג).
4. בג"צ 670/89.
5. פסק-הדין בבג"צ 670/89.

בקשות לאיתור עצירים שהופנו למוקד [יולי 1988 - יוני 1991]

* הגשת העתירה לבג"צ
** מלחמת המפרץ

אנשי המוקד מעידים שבכל מגעיהם עם המשל"ט (מרכז השליטה של צה"ל) התרשמו מנכונות לבוא לעזרתם. ירידה ניכרת במוצע הזמן הנדרש למשל"ט לאיתור העצירים חלה לא בעקבות הבג"צ, אלא דווקא שנה מאוחר יותר, ברבע האחרון של שנת 1990. זאת, ככל הנראה, מהתייעלות המיחשוב ועידכון הנתונים.

4.2.91; 7.2.91 ו-8.3.91. כלומר, הרשימה המעודכנת ביותר היתה בת למעלה מחודש וחצי. בבדיקה שערכו נציגי המוקד במימשל ברמאללה ב-2.5.91, נמצא הלוח מסודר ומעודכן הרבה יותר: הרשימה האחרונה היתה מה-1.5.91, כמו כן היתה על הלוח רשימה מן ה-26.4.91, של עצירים שהועברו לדהריה.

החרמת תעודות זהות

החרמת תעודת זהות מתושב השטחים מהווה פגיעה חמורה באפשרותו לנהל אורח חיים תקין. כל תושב בשטחים, מגיל 16 ומעלה, חייב – על פי צו – לשאת עימו תעודת זהות⁶ תושב שאינו נושא עימו תעודת זהות עובר עבירה פלילית, והוא צפוי לעונש של שנת מאסר.

בשנה וחצי הראשונות של האינתיפאדה הוחרמו תעודות זהות של תושבי השטחים כדבר שבשיגרה על ידי גופים שונים: אנשי מחלקות המיסים במינהל האזרחי החרומו תעודות לעיתים קרובות והיתנו את החזרתן בתשלום חובו של התושב לרשויות המס. חיילים החרומו תעודות זהות על מנת לכפות על תושבים פעולות שונות ואף כפעולת ענישה. במהלך כל אלה אובדות תעודות רבות, ובכך נגרמים קשיים נוספים, ביזבוז זמן, הוצאות כספיות, עיכובים במחסומים ועוד. מאז הקמתו ועד 11 ביוני 1991 הגיעו אל המוקד 196 תלונות, שעניינן החרמת תעודות זהות.

באפריל 1989, ביוזמה משותפת של המוקד והאגודה לזכויות האזרח, הוגשה עתירה לבג"צ בשם שבעה תושבי השטחים, שפנו למוקד בטענה שתעודות הזהות שלהם הוחרמו מהם ולא הוחזרו⁷. בעקבות העתירה הוציא מפקד כוחות צה"ל ביהודה ושומרון צו, שאמור היה להסדיר את נושא החרמת תעודות הזהות⁸. לפי צו זה רשאי חייל להחרים מאדם את תעודת זהותו בשלושה מקרים בלבד:

1. לצורך הבטחת ביצועה של הוראה שניתנה לאותו אדם להסיר מן הדרך מחסום או מכשול המפריעים לשימוש באותה דרך.
2. לצורך הבטחת ביצועה של הוראה שניתנה לאותו אדם למחוק או להסיר כתובת, דגל או סימן אחר.
3. לצורך הבטחת התייצבותו של אותו אדם במקום מסוים במועד מסוים על פי הוראה שקיבל מאת

החייל. בהחרמת תעודת זהות לצורך הבטחת התייצבות תוחזר התעודה מיד לאחר ההתייצבות וההחזרה לא תותנה בביצוע פעולה נוספת כלשהי, כגון בתשלום מיסים, או כל כיוצא בזה.

עם החרמת התעודה חייב החייל למסור לבעליה מסמך המעיד על כך שהתעודה נלקחה. במסמך זה חייב החייל לרשום את פרטי האדם שתעודתו נלקחה, מועד החרמת התעודה, הסיבה להחרמתה, המקום והמועד בהם יוכל האדם לקבל את התעודה, משך תוקפו של המסמך וכן פרטי החייל שהחרים את התעודה. כן קובע הצו כי תוקף הזמן המירבי של המסמך החלופי הוא ל-96 שעות, ובתקופה זו ייחשב המסמך לתעודת זהות לכל דבר ועניין. יש להחזיר את תעודת הזהות מיד עם ביצוע ההוראה שניתנה לתושב.

אלא שהוצאת הצו והנהלים החדשים לא הביאה לפיתרון הבעיה. למוקד המשיכו להגיע תלונות על החרמת תעודות זהות של תושבים ועל שימוש באמצעי זה בניגוד לנהלים שקבע הצו. בין היתר הוחרמו תעודות כדי לכפות על תושבים לטאטא כבישים או לשמור מפני יידוי אבנים כמו גם כדי להפעיל לחץ על בני משפחות של אנשים המבוקשים על-ידי כוחות הביטחון ובדרך זו לכפות על המבוקשים להסגיר עצמם⁹.

במאי 1990 עתרו המוקד והאגודה לזכויות האזרח שוב לבג"צ, בשם שישה מתושבי השטחים שתעודות זהות שלהם נלקחו כאמצעי לכפיית תשלום מיסים. בהודעה מטעם פרקליטות המדינה, שבאה בתשובה לעתירה, נמסר שתעודות זהות של ששת העותרים הושבו להם. באשר לשאלה העקרונית, נטען באותה הודעה, שהרשויות פועלות ללא הרף לאכיפת הצווים שהוצאו בעקבות העתירה הקודמת, ושלמעשה חל צמצום רב במספר התלונות שהגיעו לידי הרשויות בדבר החרמת תעודת זהות שלא כדין¹⁰.

נתוני הפניות אל המוקד בענין החרמת תעודת זהות מלמדות, שדווקא בתקופה שבין הבג"צ הראשון לשני היה מספר הפניות למוקד גבוה מבתקופות אחרות, באופן המעורר חשד שהוראות הבג"צ לא תמיד קוימו. לאחר העתירה השניה לבג"צ ניכרת ירידה במספר הפניות, אך מספרן דומה למספר הפניות בתקופה שלפני העתירה הראשונה לבג"צ.

6. סעיף 4 לצו בדבר תעודות זהות ומרשם אוכלוסין (יהודה ושומרון) (מסי 297), התשכ"ט - 1969.

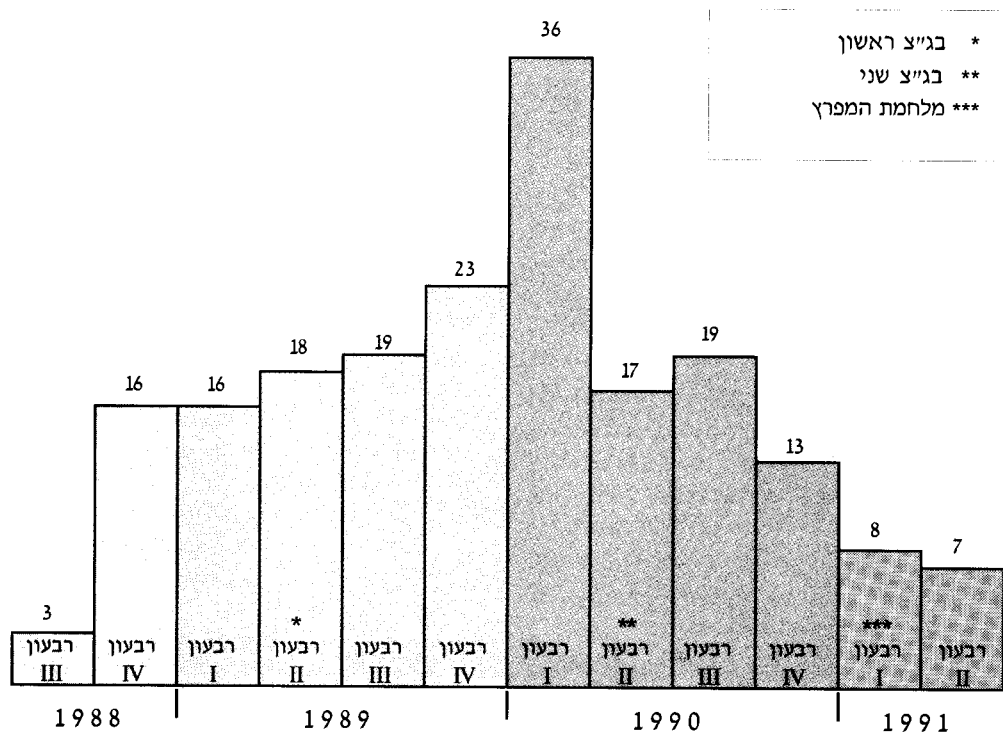
7. בג"צ 278/89.

8. צו בדבר הוראות בטחון מסי 1276 (תיקון מסי 59) מאי 1989.

9. ראה: בצלם, דף מידע יוני 1991.

10. בג"צ 2237/90 הודעה מטעם פרקליטות המדינה, ספטמבר 1990.

פניות למוקד בשל החרמת תעודות זהות [יולי 1988 – 11 ביוני 1991]

פנו בני המשפחה למוקד בבקשת עזרה. המוקד העביר את שמותיהם לאגודה לזכויות האזרח, שכללה אותם ברשימה שהועברה, במסגרת הדיון בבג"צ 278/89, ללשכת היועץ המשפטי לאיו"ש.

רק בספטמבר 1989 התקבלה תשובה מלשכת היועץ המשפטי. תעודה אחת, נאמר בתשובה, כבר הוחזרה לבעליה, שתיים נוספות נמצאות במינהל האזרחי ברמאללה ובעליהן יקבלו אותן אם יגשו לשם, והשלוש הנותרות לא נמצאו. אם יפנו השלושה למשרד המינהל האזרחי ברמאללה יקבלו הפניה ללשכה הנפתית למינהל האוכלוסין, שם יקבלו תעודות זהות חדשות. באוקטובר 1989 הגיעה הפרשה לסיומה, אך עד אז, במשך למעלה מחצי שנה נאלצו כל השישה לחיות ללא תעודות זהות. (תיק 720).

מקרה אופייני של החרמת תעודות זהות שלוותה ביטירטורי ביורוקרטי ממושך, הוא המקרה של משפחת ח' מסילווד. בסוף מאי 1989, החודש בו הוצא הצו בדבר החרמת תעודות זהות, הוטל עוצר על הכפר סילווד ובשעה 04:00 נקראו כל הגברים מעל גיל 16 להתייצב ברחבת בית הספר של הכפר. ברחבה עמדו קציני המינהל האזרחי ובדקו מי מהנוכחים חייב בתשלום מיסים. שישה בני משפחת ח' נמצאו חייבים, תעודות זהות שלהם נלקחו והם הוכנסו לאחד החדרים בבית הספר, שם הושארו עד 13:30, שעת הסרת העוצר. משם נלקחו השישה למשרדי המינהל האזרחי ברמאללה, ושם הוחזקו עד הערב. מששחררו לא הוחזרו להם תעודות זהות. בני המשפחה פנו ארבע פעמים למינהל בבקשה שיושבו להם תעודות זהות, אך לא נענו. בראשית יוני 1989

אישורי יציאה וכניסה

"כל אדם זכאי לעזוב כל ארץ, לרבות ארצו, ולחזור אל ארצו"
(הכרזה עולמית בדבר זכויות האדם, סעיף 2,13)

אישורי יציאה

אותה שעה חומר ראיות אשר יכול היה לבסס
הרשעה בדין בבית משפט¹².

בית-המשפט העליון קבע לעצמו כללי התערבות
נוקשים בהחלטות רשויות הביטחון בשטחים, בסוברו
כי אין מקום להתערב בהפעלת המדיניות על ידי
רשויות אלה, אלא אם כן אלה חרגו מסמכותן או פעלו
בזדון ובחוסר תום לב.

במקרים רבים מסרב המינהל האזרחי להעניק
למבקשים אישור יציאה. בדרך כלל מנומק הסירוב
בייסיבות ביטחוניות¹³. בנובמבר 1990 פנה המוקד
לבג"צ בשם תושבת שכס שביקשה לצאת לירדן
ובקשתה נדחתה¹³. בהודעה מטעם פרקליטות המדינה
שפורסמה בתשובה לבג"צ נאמר, בין היתר:

יציאה משטח ממשל צבאי, ובמיוחד למדינת
אוייב, הינה בגדר זכות-יתר המסורה לשיקול דעת
מפקד האזור¹⁴.

לא פעם מתנות רשויות הביטחון את היציאה מחוץ
לאיזור בהתחייבות של המבקש, שלא יחזור במהלך
פרק זמן של מספר שנים. מדיניות זו מופעלת בדרך
כלל כאשר המבקש הוא גבר צעיר (בין גיל 16-35).

בסוף שנת 1989 ביקש מ"ר, תושב שכס, לצאת דרך
גשרי הירדן ובקשתו נדחתה. הוא פנה אל המוקד.
בעקבות פניית המוקד אל לשכת היועץ המשפטי
באיו"ש, הגיע בינואר 1990 מכתב, ובו נאמר:

עמדת הגורמים ליציאת מרשך הינה שלילית.
אולם, אם יבקש מרשך לצאת מהאזור לתקופה
של חמש שנים רצופות, תוך מתן התחייבות
מתאימה, תשקל עמדה זו מחדש.

עם כיבוש השטחים ב-1967, הוכרזו הגדה המערבית
ורצועת עזה כשטח סגור, שכניסה אליו או יציאה ממנו
מחייבת היתר. תושב השטחים המבקש לצאת לחו"ל
צריך לפנות לקמ"ט (קצין מטה) פנים במינהל האזרחי
במקום מגוריו ולבקש היתר יציאה. במינהל הוא
מקבל טופס אי-חבות (טופס טיולים)¹⁴ ועם טופס זה
עליו לעבור בשורה של משרדי מימשל ולקבל בכל
משרד אישור – בצורת חותמת על טופס הטיולים –
שאינו חייב כספים או מבוקש על ידי כוחות הביטחון.
הגורמים שצריכים לחתום על הטופס הם: המשטרה,
העירייה או המועצה המקומית, מס הכנסה, מע"מ, מס
רכוש, המינהל האזרחי והמימשל הצבאי. לאחר שחילה
התושב בתור בכל אחד מהמשרדים הללו וכשעל
הטופס שבידו מתנוססות החותמות הדרושות, עליו
לפנות למינהל האזרחי, להגיש את הטופס ולהמתין
להיתר היציאה. משך ההמתנה הוא בדרך כלל כשלושה
שבועות.

בשורה ארוכה של פסקי-דין, סירב בית-המשפט העליון
בשבתו כבג"צ להתערב בשיקול דעתן של הרשויות,
הדוחות בקשותיהם של תושבי האיזור לצאת לחו"ל.
תשובה אופיינית להחלטת בג"צ בנושא זה היא:

לא ראינו מקום להתערבותו של בית משפט זה
בשיקול דעתו של מפקד האיזור. כאשר בוחנת
רשות מינהלית בשטח המינהל הצבאי בקשה
ליציאה מן האיזור או לכניסה לתוכו, רשאית היא
לשוות לנגד עיניה את הסיכונים הבטחוניים
הכרוכים בהענות לבקשה, לצורך כך די בחשד
סביר כדי לשמש בסיס לסרוב להענקת רשיון ואין
זה תנאי להפעלת הסמכות כי יהיה בפני הרשות,

11. ב-3.6.91 הודיע המינהל האזרחי בגדה, כי החובה להצטייד בטופס אי-חבות (טופס טיולים) כתנאי לקבלת שירותים מן המינהל, תידרש רק אחת לשנה ולא בכל פעם שנוקקים לשירות. גברים מעל גיל 60 ונשים פטורים מחובה זו לחלוטין. יש לקוות שביטולו החלקי של הטופס יקל את מגעי התושבים עם המינהל, ימנע סירבולים בירוקרטיים, ויקטין את ה"טורטורים" של תושבי השטחים. ראה: בצלם – דף מידע יוני 1991.
12. בג"צ 66/80 שצוטט בבג"צ 709/88, 318/85, 417/85, 5168/90.
13. בג"צ 5168/90.
14. הודעה מטעם פרקליטות המדינה, בג"צ 5168/90, 4.2.91 ע' 4.

אישורי כניסה

תושב השטחים שזוכה באישור יציאה ועוזב את הארץ, מפקיד בצאתו את תעודת הזהות שלו בנקודת היציאה ובמקומה ניתן לו כרטיס, שעליו מצוינת תקופת היציאה המאושרת. אם ברצונו להישאר בחו"ל הוא רשאי להאריך משם את תוקף כרטיס היציאה שלו עד שלוש פעמים, כל פעם לתקופה של שנה. תושב אשר שוהה בחו"ל מעבר לתקופה המותרת ומבקש לחזור, חייב להגיש בקשה מיוחדת ולהוכיח כי לא העתיק את מרכז חייו למקום אחר.

בסוף נובמבר 1984, יצא ע"ר עם אביו, שהיה חולה סרטן, לטיפול בירדן ובלונדון. האב קיבל טיפולים בלונדון, ונפטר בירדן בפברואר 1988, כחודשיים לאחר שפג תוקף כרטיס היציאה של הבן (אשר הוארך עד אז בכל פעם). כאשר ביקש ע"ר לשוב לביתו נמנעה ממנו הכניסה ותעודת הזהות שלו לא הושבה.

אימו של ע"ר, אישה בת 75 המרותקת למיטתה וזקוקה לעזרת בנה, פנתה למוקד באוגוסט 1989. המוקד פנה ללשכת היועץ המשפטי באיו"ש, אך למרות מכתבי תזכורת רבים שנשלחו, לא הגיעה כל תשובה. כמו כן פנה המוקד באוקטובר 1990 לפרקליטות המדינה. בתשובה שהגיעה בפברואר 1991, נאמר:

לפי המלצת ועדת המאחרים והחלטת ראש המינהל האזרחי לאזור יהודה והשומרון, הרי שע"ר חדל להיות תושב האזור. משמעות הדברים היא כי הוא אינו זכאי להחזרת תעודת הזהות¹⁵.

במאי 1991 עתר המוקד לבג"צ בעניינו של ע"ר, והעתירה תידון בקרוב.

מאז הקמתו ועד ראשית יוני 1991, טיפל המוקד ב-444 פניות שעניינן אישורי כניסה ויציאה. מהן הסתיימו 265 תיקים בהצלחה (59.7%), כלומר ניתן בהם אישור או לעתים אישור מוגבל לכניסה וליציאה. במרבית התיקים היה הגורם המונע המינהל האזרחי (46%), אחריו בא הצבא (36.2%), והשאר היו רשויות אחרות (17.8%).

אנשי המוקד השיבו וטענו שהאיש אינו יכול להתחייב שלא לחזור במשך תקופה כה ארוכה, כי הוא מאורס ועומד להתחתן וכן מפני שהוריו אנשים זקנים וחולים, הזקוקים לעזרתו. עם זאת, הוסיפו אנשי המוקד, האיש מוכן להתחייב שלא יחזור במשך שנתיים.

בתשובת היועץ המשפטי באיו"ש, נאמר: "נא העבירי לח"מ תצהיר של הנ"ל המתחייב לצאת מן האיזור לתקופה של 3 שנים רצופות". מ"ר, שלדבריו, לא יכול היה לתת התחייבות שכזו, חזר בו מבקשתו ולא יצא לירדן. (תיק 1115)

יש גם מקרים רבים בהם מוטלת הגבלה על יציאה לחו"ל של תושבי איזור מסוים במשך זמן מה לאחר שהיה בו פיגוע חבלני. איסור המוטל על יישוב או איזור שלם אינו מתפרסם בשום מקום. התושבים לומדים על האיסור לפעמים רק בהגיעם לגשר, לעתים קרובות לאחר שערכו סידורים הכרוכים ביציאה (חופש מעבודה, השכרת בית וכד').

א"ק, תושבת עין קיניא שבנפת רמאללה, ביקשה אישור יציאה לירדן כדי לבקר את אחי בעלה החולה. היא קיבלה את האישור, אך משהגיעה לגשר במטרה לצאת, נאסרה עליה היציאה. ב-19.4.90 פנתה א"ק למוקד וביקשה את עזרתו. פניית המוקד, שנערכה ביום המחרת ללשכת היועץ המשפטי באיו"ש, נענתה רק למעלה מארבעה חודשים מאוחר יותר. במכתב התשובה נאמר: "הריני להודיעך כי אין מניעה ליציאת מרשתך מהאיזור". מצוידת במכתב התשובה ובאישור יציאה ניגשה האישה בשנית לגשר. שם נאסר עליה שוב לצאת והיא שבה למוקד. בבירור טלפוני עם מ"מ ראש מדור המינהל המשפטי נמסר לאנשי המוקד שהיה פיגוע חמור נגד יהודי בעין קיניא, ולפיכך מנוע כל הכפר מיציאה. המוקד פנה שוב לרשויות בבקשה לאפשר לא"ק לצאת לירדן, ובסופו של דבר היא הצליחה לצאת. (תיק 1414)

15. סגן בכיר לפרקליט המדינה, 26.2.1991, רכ, 958/958.

אלימות ופגיעה ברכוש

קבעה ועדת הערר שהיא דוחה את החלטתה לספטמבר 1991, ושעל המתלונן להגיש תוך 14 יום חוות דעת רפואית, אחרת לא יקבל פיצויים.

תיאור מקרה זה, שהוא רק אחד מרבים, מעלה סימני שאלה רבים. לא ברור למשל כיצד קרה שהחיילים לא אותרו, אם אכן אותר נהג האמבולנס שהיה עד למקרה. ומדוע – אם נמצא שיש אמת בסיפורו של ע"ס, כפי שמודה פרקליט פיקוד המרכז במכתבו – נסגר התיק ללא חקירה נוספת?

במקרים של אלימות ופגיעה ברכוש שונה טיפולו של המוקד מטיפולו בתלונות מסוגים אחרים. בעוד שבשאר התלונות בא הטיפול לפתור את הבעיה עצמה על ידי איתור העציר, דאגה להשבת תעודת זהות, קבלת אישור יציאה וכדומה, הרי שכאן מתבטא הטיפול בהגשת תלונה אצל הרשויות, ותביעה להעמדתם לדין של האשמים בפגיעה ולמתן פיצויים לנפגע. בניגוד לתחומים אחרים הטיפול בתלונות על אלימות ופגיעה ברכוש, מסתיים רק לעתים רחוקות בהצלחה, כלומר בהעמדתם לדין של האשמים ופיצויים של הנפגעים (יש לציין כי רבים מהפונים אינם מוכנים לקבל פיצויים מישראל). רק ב-13 תיקים על אלימות הסתיים הטיפול בהצלחה, כלומר פחות מ-4%. בתלונות על פגיעה ברכוש הסתיים בהצלחה הטיפול ב-17 תיקים, שהם פחות מ-8%.

הנורמים המעורבים בתלונות שהוגשו למוקד על אלימות ופגיעה ברכוש

הגורם המעורב	אלימות	רכוש
צה"ל	41.9%	49.3%
משמר-הגבול	28.2%	13.2%
משטרה	13.7%	8.3%
שב"כ	3.8%	1.0%
המינהל האזרחי	1.2%	2.9%
אזרחים יהודים	5.5%	19.0%
תושבים פלסטינים	2.3%	2.0%
אחר	3.4%	4.3%
סך-הכול	100%	100%

עם הקמתו נועד המוקד לעזור לפלסטינים תושבי השטחים אשר נפגעו בגופם מאלימות של אנשי כוחות הביטחון ושל אזרחים ישראלים. המציאות שינתה את ייעודו של המוקד, שכן מרבית התלונות המגיעות אליו עוסקות בפגיעה בזכויותיהם של תושבי השטחים ולא בגופם או ברכושם. עם זאת הגיעו אל המוקד במהלך שלוש שנות פעילותו 354 תלונות על אלימות פיזית שהופעלה כלפי המתלוננים ובמקרים חמורים אף גרמה למוות. כמו כן התקבלו במוקד 218 תלונות על פגיעה ברכוש.

התעללות: צה"ל

רבות מהתלונות מתייחסות להתנהגות ברוטאלית של חיילים כלפי תושבים וליחס משפיל ומבזה. ב-16.1.90 אחר הצהריים יצא ע"ס מביתו שבקלנדיה לעבר תחנת האוטובוסים הקרובה. לדבריו ביקשו ממנו שישה או שבעה חיילים, שעמדו בסמוך, תעודת זהות ואמרו לו לעלות לאמבולנס שהיה עימם. כאשר שאל מדוע, דחפו אותו החיילים לתוך הרכב. שלושה מן החיילים החלו להכות אותו, לסטור על פניו ועל ראשו. אחרי כחמש דקות שחררו אותו החיילים, החזירו לו את תעודת הזהות ואמרו: "אם היינו חושבים שזרקת אבנים היינו מזיינים אותך".

למחרת פנה ע"ס אל המוקד, אשר היפנה את התלונה לפרקליטות פיקוד המרכז, ולקמ"ט תובענות במינהל האזרחי באיו"ש. בספטמבר 1990, שמונה חודשים לאחר הגשת התלונה, השיב פרקליט פיקוד המרכז:

1. נפתח תיק מצ"ח.
2. החיילים המעורבים בהכאה לא אותרו אולם אותר חייל אשר נהג באמבולנס והוא מעיד כי אכן באותו אירוע הועלה ערבי לנג. על ידי החיילים.
3. התיק נסגר ללא נקיטת צעדים נוספים, אולם מאחר שגירסת המתלונן אושרה בחלקה יש בסיס לסבור כי היא מהימנה ועל כן הועבר עותק מחוות דעתי לקמ"ט תובענות על מנת שישקול את שאלת פיצוייו של המתלונן.

קמ"ט תובענות כתב בתשובה, שלא היתה פגיעה גופנית ולכן אין מקום לתשלום פיצוי.

המוקד פנה לוועדת ערר והבהיר, שבקשת הפיצויים אינה רק על נזק רפואי שנגרם, אלא גם על עלבון, הטרדה והשפלה. בישיבתה האחרונה, ב-29.5.91,

התעללות: מג"ב

ב-18.6.89 בשעה 23:15 יצאו שלושה תושבי מזרח ירושלים מבית חברם בוואדי ג'וז. לדברי השלושה כאשר עמדו להיכנס למכוניתם, עבר על-ידם גייפ של משמר הגבול. בגייפ ישבו שלושה שוטרי מג"ב ועוד שוטר במדים כחולים. שוטרי מג"ב הורו לשלושה להזדהות והחלו חוקרים אותם. כעבור מספר דקות ביקשו מן השלושה להתפשט, הם סירבו. שוטרי מג"ב החלו להכות אותם ולבעוט בהם והכריחו אותם בכוח להתפשט. לאחר שהפשיטו אותם לגמרי, ציוו עליהם שוטרי מג"ב לשבת ולקום, לשבת ולקום, וכאשר לא צייתו להוראות היכו אותם השוטרים. במהלך כל האירוע קיללו השוטרים את השלושה וגידפו אותם. השוטר לבוש המדים הכחולים עמד בזמן האירוע ליד הגייפ. הוא לא השתתף בהתעללות באופן פעיל, אך גם לא מנע מן האחרים לפעול.

ביום המחרת פנו השלושה למוקד ומלווים בנציגו הגישו תלונה במשטרה. במקביל שלח המוקד את פרטי האירוע לקצין תלונות הציבור של מג"ב. בינואר 1991, שנה וחצי לאחר האירוע, הגישה פרקליטות מחוז ירושלים כתב אישום נגד שניים משוטרי מג"ב, שהיו מעורבים באירוע. סעיפי האישום: תקיפה בנסיבות מחמירות ושימוש לרעה בכוח המשטרה. רפ"ק אלינער מזוז, קצינת פניות הציבור בלשכת מפכ"ל המשטרה, מסרה לנו: "כפי שצויין בדו"ח הוכן בתיק זה כתב אישום נגד שוטרים המעורבים בארוע. עובדה זו מלמדת על ההתייחסות הרצינית של המשטרה לתלונות ועל טיב החקירה. הטיפול בתיק זה התמשך בשל צרכים חקירתיים."¹⁶

16. מכתב מרפ"ק אלינער מזוז, קצינת פניות הציבור בלשכת מפכ"ל המשטרה, לבצלם, 1.8.91.

נפגעי פעולות איבה

לפני כשנה התברר למוקד שחוק התגמולים לנפגעי פעולות איבה, התש"ל-1971, אינו חל על תושבי השטחים הנפגעים מפעולות איבה. חוק זה מבטיח פיצויים לנפגעי פעולות איבה המכוונות כנגד ישראל. הגדרת הזכאות לפיצויים אלה קובעת כי נפגע הינו אזרח או תושב ישראל, או מי שנכנס לישראל על פי אשרה, או מי שנכנס לישראל והוא פטור מהצורך באשרה או ברישיון.

מסתבר שהיחידים שאינם כלולים בהגדרה זו הם תושבי השטחים השוהים בישראל. כלומר, תושב השטחים אשר נפגע מפעולות איבה נגד ישראל (למשל, התקפת סקאדים), לא עונה להגדרת "נפגע" ולפיכך אינו זכאי לפיצויים, ובכלל זה הוצאות אישפוז. כל אדם אחר (אזרח ישראלי, תייר או תושב ארעי) זכאי לפיצויים בגין פגיעה מפעולות איבה.

המוקד והאגודה לזכויות האזרח פנו לראש הממשלה ולשר המשפטים וביקשו מהם לתקן את החוק כך שיכלול גם את תושבי השטחים. בפנייה נאמר: "תושב שטחים תמים שנפגע בפעילות חבלנית בישראל, לא יזכה בכל פיצוי בעוד שכל אדם אחר יזכה לפיצוי בגין פגיעה באותו ארוע. מצב זה, בו מופלה אדם לרעה אך ורק בשל מקום מושבו ולאומיותו, הינו פסול".

שר המשפטים, דן מרידור, השיב ליו"ר הנהלת המוקד כי הוא בודק את השאלה. אולם עד עתה, כמעט שנה לאחר מכן, לא נעשה דבר לשינוי החוק.

בשלוש השנים שחלפו מאז הקמתו, בין יולי 1988 ליוני 1991, טיפל המוקד ב-2,273 תלונות. אין ספק שהתלונות המגיעות אל המוקד הן רק חלק קטן מכלל הפגיעות בתושבי השטחים. כמו כן, הנתונים לוקים בסטייה מסוימת, בשל מיקומו של המוקד במזרח ירושלים והקושי בהגעה אליו; וכן מסיבות של חוסר ידיעה על קיומו או חוסר אמון של תושבי השטחים בארגון ישראלי. הטבלה הבאה, שמציגה את ההתפלגות הגיאוגרפית של הפונים, מצביעה על סטייה זו.

איזור	מס' התלונות	באחוזים
נפת רמאללה	680	30.5%
איזור ירושלים	596	26.8%
נפת בית לחם	378	17.0%
נפת חברון	270	12.1%
נפת שכם	147	6.6%
שאר האיזורים ¹⁷	157	7.0%

על אף ההסתייגויות לעיל, מספרם הגדול של הפונים והדפוס החוזר על עצמו של תלונותיהם, מאפשרים הסקת המסקנות הבאות:

17. לגבי 45 מן הפונים אין נתונים על מקום מגוריהם.

- 1. איתור עצירים** – בעקבות הנהלים החדשים שהוציא מפקד כוחות צה"ל באיו"ש בדבר הודעה למשפחות על דבר ומקום המעצר של קרוביהם (ספטמבר 1989), חל שיפור מסויים. עם זאת מצאנו שהבעיה עדיין נמשכת. מרכז השליטה אינו מעודכן באופן שוטף, והרשימות במשרדי המימשל בנפות השונות אינן מעודכנות מדי יום.
 - 2. החרמת תעודות זהות** – על אף הודעות פרקליטות המדינה לבג"צ ועל אף שהצו הנוהג בשטחים תוקן והנסיבות להחרמת תעודות זהות הובהרו וצומצמו, נמשכת התופעה של החרמת תעודות זהות שלא כדין ולתקופה העולה על זו המותרת בחוק.
 - 3. אישורי יציאה וכניסה** – הרשויות מונעות מחלק מהתושבים יציאה מהשטחים לחו"ל וכניסה אליהם. יש הגבלות קולקטיביות על כפרים או יישובים שלמים; המבקשים לצאת נדרשים לא פעם לחתום על התחייבות שלא ישוּבו במשך תקופה ארוכה.
 - 4. אלימות ופגיעה ברכוש** – מגיעות תלונות על מכות, השפלה, אלימות מילולית ופגיעה ברכוש. רק ב-13 תיקים על אלימות הסתיים הטיפול בהצלחה, כלומר פחות מ-4%. בתלונות על פגיעה ברכוש הסתיים בהצלחה הטיפול ב-17 תיקים, שהם פחות מ-8%.
- כל הפגיעות האלה אולי לא יסוּגו כחמורות מבין הפרות זכויות האדם בשטחים. הן לא עוסקות במוות, בהריסות בתים או בגירושים. אך הן מייצגות את ההפרות היום-יומיות ואת השיבוש הנרחב של שיגרת החיים בשטחים.

סוג התלונה	מס' התלונות	באחוזים
איתור עצירים ותנאי המעצר	876	38.5%
אישורי כניסה ויציאה	444	19.6%
אלימות	354	15.6%
פגיעה ברכוש	218	9.6%
החרמת תעודות זהות	196	8.6%
בעיות מינהליות	108	4.8%
אחר	77	3.3%

תגובת משרד המשפטים

אתי אשר, דוברת משרד המשפטים

מסרה את התגובה הבאה לדו"ח:

לצורך מתן תגובה לדף המידע יש להבחין בין דיון במצב המשפטי ובסוגיות העולות ממנו ובין ישומה בפועל של המדיניות המשפטית.

בתגובת משרד המשפטים, המתואמת גם עם רשויות הבטחון, ילובנו אך הנקודות הנוגעות למצב המשפטי.

להלן תגובת המשרד לנושאים המשפטיים שהועלו בדף המידע, כסדר הופעתם.

א. איתור עצורים

משרד המשפטים מייחס חשיבות רבה לעמידה בהוראות הנהלים אשר הוצאו מטעם רשויות הבטחון למתן מידע למשפחות העצורים על מקום המצאם.

המשרד מקיים קשר הדוק עם רשויות הבטחון – לצורך קבלת דיווחים על קיום הנהלים ואף מסייע ככל יכולתו שעה שפונים גופים אזרחיים כדוגמת המוקד להגנת הפרט והאגודה לזכויות האזרח, באשר לעצורים שלגביהם נתעוררו בעיות.

לגופם של הנתונים המספריים המופיעים בדו"ח, אין למשרד המשפטים מעקב אחר מספר התלונות הנמצא מוצדק שכן בדיקתם איננה באחריות המשרד ואף לא מצאנו נתון זה בדף המידע שלפנינו.

ב. החרמת תעודות זהות

נושא החרמת תעודות זהות נדון פעמיים בפני בית המשפט העליון. עמדת פרקליטות המדינה והמערכת המשפטית הצבאית היתה ברורה: אין להתיר שימוש באמצעי החרמת תעודות זהות שלא למטרות הקבועות בצו והן – הסרת המחסומים, מחיקת סיסמאות והבטחת מילוי הוראת התיצבות שנתנה ע"פ ס' 37א' לצו בדבר הוראות בטחון.

הסדרת הנושא כאמור בתחיקת הבטחון לוותה גם בהוראות נוהל מפורטות, בהוראת הרמטכ"ל שיש להקפיד על פעילות בהתאם לצו ולנהלים, וכן בהנחיה של הפרקליט הצבאי הראשי שמי שיפר ההוראות, יש לנקוט נגדו אמצעים משפטיים.

בית המשפט העליון אישר את ההסדר המשפטי המתואר.

תלונות בנוגע לנטילת תעודות זהות יש להפנות ללשכת היועץ המשפטי של אזור יהודה שומרון או עזה, לפי העניין, וככל שהתלונה תופנה בסמוך לארוע ויפורטו בה מירב הפרטים, כן ייקל לטפל בה ולבדקה.

ג. אישורי יציאה

יש להבחין בין אישורי יציאה מחוץ לאזור למדינות שאינן נמצאות במצב מלחמה עם מדינת ישראל, אליהן לא מוגבלת יציאתם של תושבים, ובין יציאה למדינת אויב, אליהן אין זכות מוקנית לצאת לא לתושבי האיזורים ואף לא לאזרחי מדינת ישראל.

למרות הסיכון הבטחוני הטבוע ביציאה למדינת אויב משתדלות רשויות הבטחון להרשות יציאות אלה מקום בו הן אפשריות. אמות המידה נקבעות על ידי רשויות הבטחון ונבחנות אף על ידי משרד המשפטים, תוך שמתקיים גם טיפול פרטני בבקשות המופנות ליועצים המשפטיים של האזורים ולפרקליטות המדינה על ידי גורמים אזרחיים שונים.

ד. אישורי כניסה

כמצויין בדף המידע, הוכרזו אזורי איו"ש ועזה כשטח צבאי סגור, אולם כניסתם של מי שהיו תושבים ועזבו את האזור מתאפשרת על ידי רשויות בטחון, אם מתקיימים בהם תנאי המבחן המשפטי של "תושבות האזור", כלומר באם נותר מרכז חייהם באזור מבלי שניתקו עצמם ממנו. מבחן זה מורכב ממספר מרכיבים כגון מטרת היציאה מן האזור ומשך זמן העדרות – אשר עומד על מספר שנים.

אף לאחר פרק זמן זה, עומדת ועדה מייעצת לבחינת חריגים המבקשים לחזור לאזור.

הנתונים המפורסמים בדף המידע בנושא זה מצביעים על כך כי ניתן, לפחות בחלק מן המקרים, לפתור את הבעיות המתעוררות שלא בערכאות.

ה. נפגעי פעולות איבה

בנושא זה התגובה צריכה להנתן ע"י מערכת הבטחון.